

rada.gov.ua. 4. Закон України "Про ставки акцизного збору та ввізного мита на тютюнові вироби" від 19 листопада 1999 р. № 1246-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : rada.gov.ua. 5. Закон України "Про ставки акцизного збору і ввізного мита на деякі товари (продукцію)" від 11 липня 1996 р. № 313/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу rada.gov.ua. 6. Закон України "Про податок з власників транспортних засобів" від 11 грудня 1991 р. № 1963-XI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : rada.gov.ua. 7. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 27. – Ст. 123. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : rada.gov.ua. 8. Закон України "Про податок на додану вартість" // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 21. – Ст. 129 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : rada.gov.ua. 9. Закон України "Про податок з доходів фізичних осіб" від 22 травня 2003 р. № 889-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : rada.gov.ua. 10. Пишний А. Економіка України: по дорозі в нікуди / А. Пишний // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/4ac4568fd9bae/>. 11. Щомісячний моніторинг основних бюджетних індикаторів України Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ibser.org.ua/>. 12. Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо мінімізації впливу фінансової кризи на розвиток вітчизняної промисловості" від 14.07.2009 р. № 16, ст. 219 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : rada.gov.ua. 13. Закон України "Про плату за землю" № 378/96-ВР від 19.09.96 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996 р. – № 45. – Ст. 238 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : rada.gov.ua. 14. Декрет Кабінету Міністрів України "Про акцизний збір" України від 26 грудня 1992 р. № 18-92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : rada.gov.ua.

Стаття надійшла до редакції
17.11.2009 р.

УДК 330.341

Євтушенко О. В.

Таблиця

ВПЛИВ ІНСТИТУТІВ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОСЛУГИ НА РІВЕНЬ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ В ЕКОНОМІЦІ ПОСЛУГ

The influence of institutions on the size of transaction costs with functions that they execute is opened in the article. Besides of institutions, features of services as an economic category also influences the level of transaction costs. There is shown that the characteristics of services as a commodity, not only complicate relations between the seller and the customer about purchase and sale of service, but also increase specific gravity of transaction costs in the total prime cost of service.

Динамічний розвиток сфери послуг, який відбувається в сучасному суспільстві, певним чином впливає на тенденції в економіці в цілому. У більшості країн світу поступово зміню-

ється структура ВВП на користь нематеріального виробництва, а в окремих – обсяги надання послуг у грошовому вираженні вже перевищують розміри виробництва матеріальних благ. Ці об'єктивні зміни, характерні для новітньої економіки, обумовлюють необхідність детального аналізу та оцінки напрямків розвитку сфери послуг, а також виявлення чинників та характеру їх впливу на рівень трансакційних витрат в економіці послуг.

Проблемам аналізу трансакційних витрат в економіці присвячені праці відомих зарубіжних економістів, а саме: Р. Коуза, О. Уільямсона, Дж. Коммонса, Д. Норта, Дж. Стіглера, Г. Саймона, Е. де Сото та ін. Вагомий внесок у дослідження цих питань зробили і вітчизняні вчені: С. Архієєв, І. Булеєв, С. Мочерний, Е. Воробійов, Б. Кваснюк, О. Яременко та ін.

Однак існує низка суттєвих проблем, які заважають розвитку сектору послуг в Україні. При цьому однією з основних є недосконалість існуючої в суспільстві інституціональної структури. Це виявляється, передусім, у руйнації минулих (радянських часів) інституційних рамок і складнощами побудови нової, адекватної ринковим умовам господарювання, системи інститутів, які значною мірою визначають стратегію поведінки окремих суб'єктів господарювання, а також впливають на рівень трансакційних витрат в економіці. Як зазначає Р. Коуз, якщо трансакційні витрати позитивні, то необхідно враховувати вплив інститутів [цит. за 1, с. 69].

Метою статті є визначення впливу інститутів на рівень трансакційних витрат в економіці послуг та вплив особливостей послуги на ці витрати.

Інститути, які існують у суспільстві, певним чином впливають на взаємодію економічних суб'єктів, полегшуючи чи ускладнюючи її. Залежно від позитивного чи негативного впливу інститутів на економічну діяльність відбувається зменшення чи збільшення витрат, які виникають внаслідок такої діяльності. Таким чином, для визначення можливостей впливу інститутів на рівень трансакційних витрат необхідно проаналізувати наукові підходи щодо визначення суті та змісту поняття "інститут".

Слід зазначити, в економічній літературі існує декілька напрямків щодо визначення інститутів, основні з яких представлено в таблиці.

Економічні підходи до визначення поняття "інститут"

№ з/п	Автор	Визначення поняття
1	2	3
1	Т. Веблен	звичайний спосіб життя, керуючись яким живуть люди [2, с. 202]
2	Д. Норт	правила, механізми, що забезпечують їх виконання, та норми поведінки, які структурують взаємодії між людьми, що повторюються [1, с. 73]
3	Н. Флігстін	правила та змісти, що поділяються учасниками взаємодії, такі, згідно з якими розуміється, що люди знають про їх існування, чи що вони можуть бути усвідомлені [3, с. 122]
4	Дж. Ходжсон	системи встановлених правил, що укорінилися, та які структурують соціальні взаємодії [4, с. 48]
5	Л. Бальцеро-вич	усі нематеріальні і, принаймні, відносно усталені фактори, що є зовнішніми відносно окремих особистостей та які можуть впливати на їх поведінку [5, с. 12]
6	А. Скоробагатов	механізми, що забезпечують координацію та стимулювання [6, с. 102]

Закінчення табл.

1	2	3
7	Б. Корнейчук	прийняті в суспільстві правила взаємодії індивідів, що склалися у процесі розвитку культури та визначають звичний спосіб організації тієї чи іншої сфери суспільного життя [7, с. 9]

Як видно з таблиці, не існує єдиного загальноприйнятого підходу щодо формулювання поняття інституту. Однак, у більшості визначень інститут ототожнюється з системою правил та норм, прийнятих у суспільстві. Отже, можна стверджувати, що *інститут* – це набір формальних та неформальних правил, які регламентують відносини між людьми. Окрім цього, відмічається, що інститут є системою чи механізмом примушення щодо виконання цих правил, тобто інститут можна визначити як організаційне закріплення суспільних відносин у формі певних соціальних організацій.

Інституціональне середовище є сукупністю основоположних соціальних, політичних, юридичних і економічних правил, що визначають норми людської поведінки. Такі правила бувають формальними, неформальними, а також можуть носити локальний характер.

Інститути, які використовуються для вирішення координаційних проблем у ринковій економіці, роблять це шляхом створення інформаційної інфраструктури та забезпечення доступу до неї всіх потенційних учасників угод. Інститути можуть сприяти зменшенню транзакційних витрат, які виникають при взаємодії економічних суб'єктів.

Окрім цього, інститути виконують функцію кооперації за допомогою використання системи контрактних відносин. Контрактне право, яке використовується з цією метою, містить відповідну низку правил та положень, що обмежують діяльність учасників економічної взаємодії так, щоб уникнути соціально неефективних результатів.

Після забезпечення прийняття конкретного рішення з координації діяльності учасників відносин, інститут закріплює нерівність (чи рівність) між ними. Подальше регулювання діяльності учасників економічної взаємодії відбувається за рахунок обмеження інститутами набору доступних альтернатив, що дозволяє мінімізувати кількість конфліктних ситуацій та досягти більш ефективної координації.

Таким чином, інститути забезпечують передбачуваність результатів певної сукупності дій і привносять в економічну діяльність відповідну сталість. Слідування тому чи іншому інституту дозволяє розраховувати на деякий результат відповідно до витрат, що піддаються оцінці. Окремі інститути можуть забезпечувати свободу та безпеку дій у певних рамках, що цінуються учасниками економічних відносин [8, с. 238].

Сукупність формальних інститутів задає обмеження, у межах яких кожний учасник відносин вільний у діях та його не покарає закон. Неформальні інститути дозволяють зменшити витрати укладання угоди шляхом загальноприйнятого слідування нормам та правилам, прийнятим у суспільстві. Окрім цього, інститути дозволяють мінімізувати зусилля з пошуку партнерів, а також вони сприяють виконанню зобов'язань, які було взято на себе учасниками взаємодії, й передачі знань у суспільстві шляхом формального чи неформального навчання правилам.

Отже, інститути можуть впливати на рівень та розмір транзакційних витрат в економіці шляхом впливу на організацію транзакцій (рис. 1).

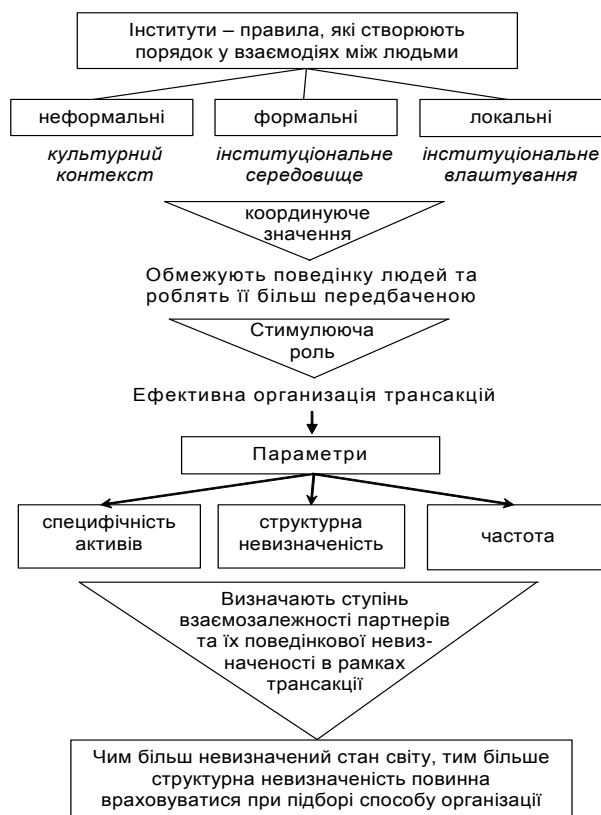

Рис. 1. Схема впливу інститутів на організацію транзакцій (складено автором)

Таким чином, існуючі в суспільстві інститути впливають на рівень транзакційних витрат. Якщо при використанні інституту рівень транзакційних витрат підвищується, то це дає підстави для висновку про неефективність даного інституту. Якщо, навпаки, інститут зменшує рівень цих витрат, то його можна вважати ефективним.

Окрім інститутів, на розмір транзакційних витрат в економіці послуг впливають й особливості послуги як економічної категорії:

по-перше, нематеріальний характер послуги як економічного блага. При цьому будь-яка послуга є результатом корисної діяльності, а її споживання збігається з процесом її створення;

по-друге, вартість послуги як товару визначається не витратами на її створення, а тим корисним ефектом, який вона приносить, однак корисний ефект використання послуги не існує окремо від процесу її виробництва у вигляді будь-якої речі. З цієї причини послуга не може бути накопичена, а процеси її виробництва та споживання не співпадають;

по-третє, орієнтація послуги на задоволення потреб людини й суспільства. Надання послуги викликане появою потреб, а тому із розвитком суспільства й відповідним збільшенням кількості та якості потреб зростає кількість та диференціація послуг.

Специфіка послуг як продукції полягає в тому, що вони мають низку особливостей (рис. 2). До яких, зокрема, можна віднести такі:

1) невідчутність – нематеріальність: послуга не має речової форми, її неможливо продемонструвати, побачити, спробувати, почути, безпосередньо накопичити до моменту її придбання, вона може бути спожита лише у момент виробництва. Моменти виробництва та реалізації послуги співпадають у часі, якщо абстрагуватися від реального моменту оплати за послугу, який може не співпадати з моментом її надання. А, таким чином, послуга, будучи дією, зусиллям, не супроводжується вихі-

дним уречевленим доказом, споживач отримує знання, враження, відчуття, тому спирається на власну уяву – досвід;

2) неоднорідність – гетерогенність або мінливість якості – послуги виробляються і споживаються в один і той самий час в одному і тому самому місці, при цьому якість послуги досить часто коливається в широкому діапазоні залежно від постачальників, часу і місця їх надання, причому якість послуги носить суб'єктивний характер. Послуги не мають гарантованих стандартів якості, в силу чого сфера послуг потребує державного регулювання більшою мірою, ніж ринки інших товарів;

3) невіддільність виробництва від споживання – неможливість виробництва в запас та зберігання послуг для наступного використання, що вимагає присутності споживача під час надання послуги. Вони невіддільні від свого джерела, тобто тісний зв'язок послуг та їх джерела не дозволяє споживати послуги поза присутністю виробника;

4) незбереженість – нездатність до збереження – надання послуги у безпосередньому контакті зі споживачем, який споживає цю послугу одночасно з її виробництвом, неминуче призводить до мінливості якості та змісту послуги. Незатребувану послугу неможливо спрямувати в запас для подальшого продажу чи надання. У зв'язку з цим, ринкова кон'юнктура не відчуває тиску товарних запасів: вона визначається відношенням попиту та пропозиції послуг. Завдяки цій особливості послуг можливо зменшити обіговий капітал підприємства, оскільки при виробництві послуг практично відсутні витрати на утримання складських приміщень, зберігання, закупівлю сировини тощо;

5) неосяжність – послуги неосяжні (їх неможливо побачити, спробувати на смак, почути чи понюхати до моменту придбання) й не приводять до заволодіння будь-чим;

6) неможливість обміну та повернення – оскільки споживання послуги можливе лише в момент її виробництва, то повернути спожиту послугу просто неможливо в разі невідповідності реальної якості ціні послуги; можлива лише компенсація витрат за спожиту неякісну послугу [9, с. 50].

Усі ці особливості певною мірою впливають на розмір трансакційних витрат, а саме:

- а) відсутність розриву у часі моментів виробництва та споживання послуги сприяє зменшенню трансакційних витрат;
- б) наявність розриву в часі моментів оплати та надання послуги сприяє збільшенню трансакційних витрат;
- в) складність визначення якості послуги сприяє збільшенню трансакційних витрат;
- г) складність перевірки якості послуги при виникненні конфліктів сторін сприяє збільшенню трансакційних витрат;
- д) неможливість збереження послуги та складність у наданні її іншим часом сприяє збільшенню трансакційних витрат;
- е) неможливість повернення наданої послуги сприяє збільшенню трансакційних витрат.

Отже, відмінність сутності послуги як економічного блага від звичайних промислових товарів створює підстави для подальшого вивчення умов її надання, а також тієї сфери, в якій послуги створюються.

Особливості послуги як товару не тільки ускладнюють відносини (соціально-економічні, матеріальні, фінансові) з приводу купівлі-продажу послуг між виробниками цих послуг (продавцями) та їх споживачами (покупцями), але й збільшують питому вагу трансакційних витрат у загальній собівартості (відповідно і ціні) послуги. Отже, витрати укладання угод мають принципове значення для функціонування економіки послуг.

Таким чином, можна сказати, що в економіці послуг на розмір трансакційних витрат окрім інститутів впливає і сама послуга через свої особливості.

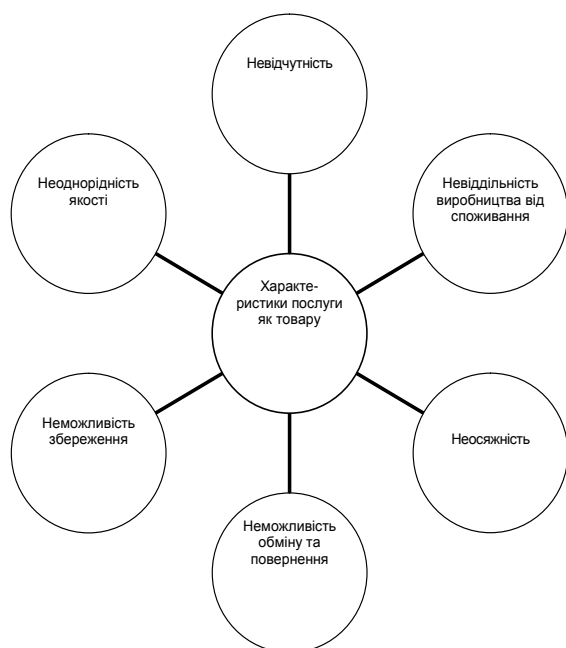

Рис. 2. Характеристики послуги як товару (складено автором)

Література: 1. Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение / Д. Норт // THESIS. – 1993. – Том 1. Вып. 2. – С. 69–90. 2. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1984. – 368 с. 3. Экономическая социология: Новые подходы к институциональному и сетевому анализу. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2002. – 280 с. 4. Ходжсон Дж. Что такое институты / Дж. Ходжсон // Вопросы экономики. – 2007. – № 8. – С. 28–48. 5. Бальцерович Л. Социализм, капитализм, трансформация: Очерки на рубеже эпох / Л. Бальцерович ; пер. с польск. – М. : Наука ; изд-во УРАО, 1999. – 352 с. 6. Скоробогатов А. Институты как фактор порядка и как источник хаоса: неинституционально-посткейнсианский анализ / А. Скоробогатов // Вопросы экономики. – 2006. – № 8. – С. 102–118. 7. Корнейчук Б. В. Институциональная экономика : учебное пособие для вузов / Б. В. Корнейчук. – М. : Гардарики, 2007. – 255 с. 8. Кузьминов Я. И. Курс институциональной экономики: институты, сети, трансакционные издержки, контракты : учебн. пособие / Я. И. Кузьминов, К. А. Бендукидзе, М. М. Юдкевич. – М. : Изд. дом "ГУ ВШЭ", 2006. – 442 с. 9. Квартальнов В. А. Экономика туризма : учебник. / В. А. Квартальнов – М. : Финансы и статистика, 2004. – 320 с. 10. Общая экономическая теория (политэкономия) : учебник / под общ. ред. акад. В. И. Видяпина, акад. Г. П. Журавлевой. – М. : ПРОМО-Медиа, 1995. – 608 с. 11. www.tourism.gov.ua.

Стаття надійшла до редакції
02.11.2009 р.